

Реферат о завршеној докторској дисертацији

НАСТАВНО – НАУЧНОМ ВЕЋУ
ЕКОНОМСКОГ ФАКУЛТЕТА
БЕОГРАД

На основу одлуке Наставно-научног већа од 10.07.2019. године, пошто смо проучили завршену докторску дисертацију кандидаткиње **Матее Златковић**, под називом „Утицај интелектуалног капитала на ефективност предузећа“ подносимо следећи

РЕФЕРАТ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Матеа Златковић је рођена 24. фебруара 1988. године у Бањој Луци, где је завршила основну и средњу школу (гимназију) са одличним успехом. Економски факултет Универзитета у Бањој Луци је уписала 2006. године а дипломирала 2010. године, на одсеку Пословна економија, са просечном оценом 9,64. На истом факултету је уписала академске студије другог циклуса на студијском програму Економија и положила све испита са просечном оценом 9.78. У фебруару 2013. године је одбранила завршни рад “Побољшање успјешности пословања јавних предузећа примјеном корпоративног управљања” и стекла академско звање магистар економије. Докторске студије на Економском факултету Универзитета у Београду, студијски програм Економија, уписала је у школској 2012/13. години и положила следеће испите: Микроекономска анализа I-Д, Економетрија I-Д, Економика стратегије, Методологија научног истраживања II-Д, Методи и технике научног истраживања и анализе, Моделирање и оптимизација, Стратегија конкурентности, Управљање корпоративним финансијама, Стратегијско управљачко рачуноводство.

Запослена је на Економском факултету Универзитета у Бањој Луци од 2011. године као асистент а од 2015. године као виши асистент на предметима Економика предузећа и Економика и управљање малим и средњим предузећима. Током студирања била је ангажована као демонстратор на предмету Економско-математички модели и методе.

Током студирања и радног века добијала је следеће стипендије и награде: Стипендију Фонда „Др Милан Јелић” (докторске и мастер студије), Стипендију за успешне студенте Министарства просвете и културе РС (докторске, мастер и основне студије), Стипендију за успешне ученике и студенте Фонда “Петар Кочић” Бања Лука (средња школа), Златну плакету за најбољег студента Економског факултета Универзитета у Бањој Луци (2010.), Награду за постигнуте успехе у раду и учењу Школске фондације „Radovan Ribic“ Edmonton, Canada (2008.), Плакету за најбољег младог истраживача Републике Српске на докторским студијама, Министарство науке и технологије Републике Српске (2016.).

До сада је објавила, као аутор или коаутор, укупно 23 рада, од тога је 5 радова објавила у научним часописима у Републици Српској и Србији, 2 рада у тематским зборницима и 16 радова у зборницима радова са домаћих и међународних научних конференција.

Неки од радова, релевантни за научну област којој припада истраживање спроведено у оквиру ове докторске дисертације, су:

1. Тодоровић, З., Тодоровић, И. и Златковић, М. (2012). Рентабилност пословања и корпоративно управљање у јавним предузећима, Зборник радова 7. међународног симпозијума о корпоративном управљању – *Примјена стратегија, политика и модела корпоративног управљања до превадавања кризе*, 21. и 22. јуни, (стр. 165-192). Теслић: Финрар и Економски факултет Бања Лука.
2. Тодоровић, З. и Златковић, М. (2013). Побољшање успјешности пословања јавних предузећа примјеном корпоративног управљања. *Acta Economica*, 11 (18), стр. 131-167.
3. Zlatković, M. (2014). Analysis of the Implication of the Principles of Corporate Governance in the Public Sector of the Republic of Srpska. In Proceedings of the 8th International Scientific Conference on Economic and Social Development and 4th Eastern European ESD Conference: *Building Resilient Economy*, 19 December, (pp. 306-315). Zagreb, Republic of Croatia: Varazdin Development and Entrepreneurship Agency, Varazdin in cooperation with University North, Koprivnica.
4. Zlatković, M. (2014). Managing Innovation as a factor of Competitive Advantage. In Proceedings of International Scientific Conference: *SMEs Development and Innovation: Building Competitive Future of SouthEastern Europe*, 3 - 4 October, (pp. 981-998). Ohrid, Republic of Macedonia: Faculty of economy in Prilep.
5. Petkovic, S., Novarlic, B. & Zlatkovic, M. (2014). Innovation Centers as Generators of Technologically Advanced Small Enterprises: An Empirical Study in Bosnia and Herzegovina. *Proceedings of the 2nd International OFEL Conference on Governance, Management and Entrepreneurship*, 4 - 5 April, 2014 (pp. 974-990). Dubrovnik, Croatia: University of Dubrovnik, Department of Economics and Business Economics.
6. Златковић, М. (2015). Интернет транспарентност у финансијском сектору Босне и Херцеговине. *Economics*, 3(2), стр. 73-85.
7. Златковић, М. (2015). Објављивање информација и транспарентност у финансијском сектору Босне и Херцеговине. Зборник радова Регионалне научностручне и бизнис конференције ЛИМЕН 2015: *Лидерство и менаџмент-држава, предузеће, предузетник*. 10. децембар, (стр. 326-334). Београд: Факултет за инжењерски менаџмент ... et al.
8. Bosnjak, N. & Zlatkovic, M. (2015). The Influence of Public Expenditures and Total-factor Productivity on the Economic Growth of Bosnia and Herzegovina. In: Krstic, B. and Paszek, Z. (eds.) *The Determinants of Competitiveness*, University of Nis, Faculty of Economics, Andrzej Frycz Modrzewski, Krakow University, pp. 161-182.
9. Bosnjak, N. & Zlatkovic, M. (2015). Effects of TFP Shock on GDP, Export and Import in Case of Bosnia and Herzegovina. In: *Proceedings of the 4th International Scientific Conference REDETE 2015*, 22-24 October, (pp. 40-54). Banja Luka: Faculty of Economics University of Banja Luka.
10. Zlatkovic, M. (2016). Does Enhancing of the Competitiveness Influence on Foreign Direct Investments in Western Balkan Countries? In: *Proceedings of the 9th International Conference on Social Sciences*. 8-9 April, (pp. 325-334). Dubrovnik, Croatia: European Center for Science Education and Research.
11. Bosnjak, N. & Zlatkovic, M. (2016). The Impact of Public Expenditures on Economic Growth in Bosnia and Herzegovina. In: *Proceedings of the 9th International Conference on Social Sciences*. 8-9 April, (pp. 269-282). Dubrovnik, Croatia: European Center for Science Education and Research.

12. Zlatkovic, M. (2016). The Impact of Tourism on the National Competitiveness: Case of EU28 and WB Countries. In: *Proceedings of the 8th International Conference on Social Sciences*, 4-5 March, (pp. 382-394). Sofia, Bulgaria: European Center for Science Education and Research.
13. Zlatkovic, M. (2016). Tourism Destination Benchmarking Analysis. In: *Proceedings of the 8th International Conference on Social Sciences*. 4-5 March, (pp. 395-406). Sofia, Bulgaria: European Center for Science Education and Research.
14. Zlatković M. (2018) Using Partial Least Squares Structural Equation Modeling to Predict Entrepreneurial Capacity in Transition Economies. In: Avdaković S. (eds) *Advanced Technologies, Systems, and Applications III*. IAT 2018. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 59. Springer, Cham
15. Zlatković, M. (2018). An Econometric Analysis of the Effects of Human Resources and Other Factors on Firm Creation. *Economic Themes*, 56(4), pp. 453-473.
16. Zlatković, M. (2018). Organizational effectiveness in Bosnia and Herzegovina: A competing values approach. *Strategic Management*, 23(4), pp. 15-25.
17. Zlatković, M. (2018). Intellectual capital and organizational effectiveness: PLS-SEM approach. *Industrija*, 46(4), pp. 145-169.

Докторска дисертација кандидаткиње Матее Златковић написана је на 382 стране, укључујући: списак литературе (22 стране), прилоге (101 страна), као и биографију кандидаткиње и техничке прилоге (изјава о ауторству, изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и изјава о коришћењу) на 4 стране. Докторска дисертација садржи: Увод (стр. 1-6), I део: Теоријско истраживање (стр. 5-128), II део: Емпиријско истраживање (стр. 129-241) и Закључак (242-255). I део чине четири целине: Интелектуални капитал: порекло и еволуција (стр. 6-58), Ефективност предузећа: консензус без консензуса (стр. 59-108), Утицај интелектуалног капитала на ефективност предузећа (стр. 109-119) и Резиме теоријског истраживања и хипотезе (стр. 120-128). II део чине три целине: Методологија емпиријског истраживања (стр. 130-144), Резултати емпиријског истраживања (стр. 145-208) и Дискусија (стр. 209-241).

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет докторске дисертације кандидаткиње Матее Златковић је испитивање утицаја интелектуалног капитала на ефективност предузећа у оквиру приступа конкурентских вредности, односно испитивање утицаја појединих димензија интелектуалног капитала на ефективност предузећа према сваком од модела ефективности у оквиру приступа конкурентских вредности.

Способност стварања и одржавања конкурентске предности представља основу пословног успеха предузећа. Насупрот схватању неокласичне економије која наглашава поседовање традиционалних опипљивих ресурса као извора конкурентности, у савременим условима привређивања неопипљиви специфични ресурси предузећа добијају на значају. Трансформација светске економије од производне ка економији заснованој на знању, као резултат тренда глобализације и информационих технологија, почива на чињеници да неопипљиви ресурси представљају кључно добро и да ресурси вођени знањем у великој мери одређују опстанак и развој предузећа. Предузећа се сусрећу са више индивидуализованим и брзо променљивим потребама, преференцијама и очекивањима потрошача те константним скраћивањем животног циклуса производа. Знање и неопипљиви ресурси (интелектуални капитал) имају стратегијски значај за одржив, изнадпросечан успех предузећа.

Данас се предузећа сматрају одговорним за своје перформансе од стране ширег круга стејхолдера (stakeholders): потрошача, менаџера и запослених, инвеститора и тржишних регулатора. Стога, предузећа требају пружити сигурност стејхолдерима да ће њене перформансе премашити њихова очекивања, у чему се огледа изазов правилног управљања интелектуалним капиталом. Овај изазов је углавном препознат у развијеним земљама, док је још увек непознат у довољној мери на тржиштима у развоју.

На основу прегледа литературе, кандидаткиња је утврдила да се истраживања која се баве испитивањем улоге интелектуалног капитала и његове значајности у пословању предузећа у савременом окружењу могу сврстати у неколико праваца: истраживања која се баве мерењем интелектуалног капитала; истраживања усмерена на извештавање и обелодањивање информација о интелектуалном капиталу, и истраживања која посматрају интелектуални капитал као стратегијски извор конкурентности предузећа те настоје потврдити његову повезаност са пословном успешношћу предузећа.

Поред студија које испитују утицај интелектуалног капитала као целине, постоје и оне која посматрају изолован утицај појединих димензија интелектуалног капитала на успешност предузећа. Међу њима се разликују студије која посматрају само директан утицај појединих димензија интелектуалног капитала на успешност предузећа и студије које узимају у обзир интеракцију димензија интелектуалног капитала и постојање њихових посредних утицаја на пословну успешност предузећа.

Кандидаткиња је приметила одсуство јединствене дефиниције интелектуалног капитала и његових димензија, као и непостојање општеприхваћене конструкције интелектуалног капитала, што оставља простор за континуиран рад и допринос на успостављању и надоградњи структуре интелектуалног капитала. У претходним студијама су предложене разнолике поделе интелектуалног капитала, на: људски и структурни капитал; људски, организациони и социјални капитал; структурни капитал и запослене и потрошаче третиране као капитал, итд. У овом раду се најчешће проучавана конструкција интелектуалног капитала (људски, структурни и релациони капитал) надограђује обновљивим капиталом, разматраним у мањем броју студија, и крауд (енгл. crowd) капиталом као новим обликом ресурса који обогаћује компетенције предузећа и доприноси иновативности и побољшању перформанси предузећа.

У истраживањима односа интелектуалног капитала и пословне успешности предузећа зависна променљива - успешност предузећа се посматра са различитих аспеката. Препозната је важност улоге интелектуалног капитала за пословање предузећа у различитим доменима његовог функционисања. Уочава се да доминира приступ мерењу успешности предузећа помоћу финансијских и тржишних перформанси али је приметна тежња да се сагледају и оперативне перформансе, попут флексибилности, иновација, квалитета производа и сл. Парцијални приступ успешности предузећа и посматрање значајности интелектуалног капитала за остваривање само одређених детерминанти успешности указују на непотпуност досадашњих истраживања, чиме се отвара простор за истраживање у коме се испитује утицај интелектуалног капитала на успешност предузећа која се посматра као вишедимензионалан концепт који обухвата наизглед контрадикторне циљеве, уважава различите вредности и има последице за различите стејхолдере предузећа.

Студије о организационој ефективности су установиле неколико јединствених модела ефективности предузећа. У дугом временском периоду, дефинисање и дизајнирање структуре организационе ефективности представља централну тему студија коју карактерише доста контраверзи, конфузија и двосмислености. Разлози за то произилазе из следећег: предузеће се суочава са вишеструким и конфликтним ограничењима из

окружења те има вишеструке и контрадикторне циљеве и временске оквире, што захтева успостављање интегрисаног модела који обезбеђује холистичко и систематично разумевање. Стога се сматра да не постоји консензус о организационој ефективности те да ниједан приступ ефективности није супериоран у односу на други.

У овом раду се мерење ефективности предузећа заснива на следећим вредносним димензијама: флексибилност, контрола, интерни фокус, екстерни фокус, средства и циљеви предузећа. Интеграцијом ових вредносних димензија добијена су четири модела ефективности представљена у оквиру приступа конкурентских вредности: модел људских односа, модел отвореног система, модел интерних процеса, и модел рационалног циља. Снага приступа конкурентских вредности се огледа у томе што узима у обзир парадоксалну природу ефективности предузећа. Свеобухватни концепт конкурентских вредности обезбеђује широк спектар вредности које треба да буду предмет процене сваког предузећа, како би се оценила заступљеност сваког модела ефективности понаособ те остварио увид у постигнуту ефективност кроз балансирање конкурентских вредности.

Циљеви овог истраживања су постављени у складу са дефинисаном темом и предметом истраживања. Они се односе на емпиријско испитивање утицаја интелектуалног капитала, односно његових димензија, на ефективност предузећа према приступу конкурентских вредности. Циљеви истраживања су остварени тако што су успостављене теоријске основе за посматрање иновираних конструкције интелектуалног капитала и примену приступа конкурентских вредности као свеобухватног приступа за мерење организационе ефективности након чега је изграђен модел утицаја појединих димензија интелектуалног капитала на ефективност мерену сваким од модела ефективности према приступу конкурентских вредности, као и модел међусобних утицаја димензија интелектуалног капитала, и утврђени најважнији индикатори сваке димензије. Утврђено је истовремено присуство и међусобна повезаност свих модела ефективности у предузећима у Републици Српској. Добијени резултати представљају смернице за менаџере за управљање интелектуалним капиталом предузећа ради повећања ефективности у жељеном домену пословања и указују на општи друштвени значај управљања интелектуалним капиталом.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

С обзиром на предмет и циљеве истраживања а на основу проучене литературе, кандидаткиња је дефинисала основне хипотезе и подхипотезе које су представљале предмет провере у емпиријском делу истраживања.

Имајући у виду теоријска и емпиријска истраживања о повезаности интелектуалног капитала и успешности предузећа и чињеницу да ефективност представља успешност предузећа у остваривању постављених циљева, кандидаткиња је поставила прву основну хипотезу Х1:

Хипотеза Х1: Интелектуални капитал има директан позитиван утицај на ефективност предузећа посматрану кроз приступ конкурентских вредности.

С обзиром на то да се у овом раду интелектуални капитал посматра као конструкција састављена од пет димензија: људског, структурног, релационог, обновљивог и крауд капитала, и да приступ конкурентских вредности обухвата четири модела ефективности: модел људских односа, модел интерних процеса, модел рационалног

циљ и модел отвореног система, ради испитивања основне хипотезе, било је неопходно поставити одговарајуће подхипотезе које испитују директан утицај сваке димензије интелектуалног капитала на ефективност предузећа мерену сваким од модела ефективности. Хипотеза је проверавана како на целом узорку тако и на подзорцима насталим увођењем модератора: врста трансформационог процеса (производна-услугна преузећа) и фазе животног циклуса (рана и касна фаза животног циклуса). Резиме њихове провере за цели узорак, као и за подзорке је приказан у наредној табели.

Подхипотеза	Цели узорак	Производна предузећа	Услугна предузећа	Предузећа у раним фазама животног циклуса	Предузећа у касним фазама животног циклуса	
X1.1	Људски капитал има директан позитиван утицај на ефективност предузећа мерену сваким од модела ефективности.	Делимично потврђена	Делимично потврђена	Делимично потврђена	Делимично потврђена	Делимично потврђена
X1.2	Релациони капитал има директан позитиван утицај на ефективност предузећа мерену сваким од модела ефективности.	Не	Не	Делимично потврђена	Не	Не
X1.3	Структурни капитал има директан позитиван утицај на ефективност предузећа мерену сваким од модела ефективности.	Делимично потврђена	Делимично потврђена	Не	Делимично потврђена	Делимично потврђена
X1.4	Обновљиви капитал има директан позитиван утицај на ефективност предузећа мерену сваким од модела ефективности.	Делимично потврђена	Делимично потврђена	Делимично потврђена	Делимично потврђена	Делимично потврђена
X1.5	Крауд капитал има директан позитиван утицај на ефективност предузећа мерену сваким од модела ефективности.	Делимично потврђена	Не	Да*	Делимично потврђена	Да*

Напомена: *** значајност од 1%; ** значајност од 5% и * значајност од 10%

На основу тестирања подхипотеза кандидаткиња је закључила да је прва основна хипотеза делимично потврђена за цели узорак и за све подзорке.

Основу за другу основну хипотезу представљају досадашња истраживања о међусобној повезаности појединих димензија интелектуалног капитала. Посматрање само директног утицаја појединих димензија интелектуалног капитала на успешност предузећа је упрошћено и недовољно јер димензије интелектуалног капитала утичу једна на другу. Сходно томе, кандидаткиња је поставила другу основну хипотезу:

Хипотеза Х2. Позитиван међусобни утицај појединачних димензија интелектуалног капитала појачава његов позитиван утицај на ефективност предузећа посматрану кроз приступ конкурентских вредности.

Ради испитивања друге основне хипотезе кандидаткиња је поставила одговарајуће подхипотезе, са циљем испитивања међусобног утицаја димензија интелектуалног капитала и појачаног позитивног утицаја сваке димензије интелектуалног капитала на ефективност предузећа мерену сваким од модела ефективности. Резиме њихове провере за цели узорак, као и за подзорке настале увођењем модератора, врсте трансформационог процеса и фазе животног циклуса, је приказан у наредној табели.

Подхипотеза		Цели узорак	Производна предузећа	Услуга на предузећа	Предузећа у раним фазама животног циклуса	Предузећа у касним фазама животног циклуса
X2.1	Постоји позитиван међусобни утицај димензија интелектуалног капитала.	Да***	Да**	Да*	Да***	Делимично потврђена
X2.2	Постоји појачан позитиван укупан утицај људског капитала на ефективност предузећа посматрану кроз приступ конкурентских вредности.	Да***	Да**	Да***	Да***	Да***
X2.3	Постоји појачан позитиван укупан утицај релационог капитала на ефективност предузећа посматрану кроз приступ конкурентских вредности.	Делимично потврђена	Делимично потврђена	Делимично потврђена	Делимично потврђена	Делимично потврђена
X2.4	Постоји појачан позитиван укупан утицај структурног капитала на ефективност предузећа посматрану кроз приступ конкурентских вредности.	Делимично потврђена	Делимично потврђена	Делимично потврђена	Да***	Делимично потврђена
X2.5	Постоји појачан позитиван укупан утицај крауд капитала на ефективност предузећа посматрану кроз приступ конкурентских вредности.	Делимично потврђена	Не	Да**	Делимично потврђена	Делимично потврђена

Напомена: *** значајност од 1%; ** значајност од 5% и * значајност од 10%

На основу тестирања подхипотеза кандидаткиња је закључила да је друга основна хипотеза делимично потврђена за цели узорак и за све подузорке.

Поједини модели ефективности према приступу конкурентских вредности се међусобно не искључују. У сваком предузећу су сви модели ефективности заступљени у некој мери, али су у већини предузећа неки од њих више наглашени од других. Што се тиче међусобне повезаности појединих модела, модел рационалног циља и модел људских односа заснивају се на потпуно супротним вредностима, што важи и за модел интерних процеса и модел отвореног система, тако да унутар ових парова постоји већа разлика него што је разлика између сваког припадника пара и остала два модела. Сходно томе, кандидаткиња је поставила трећу основну хипотезу Х3:

Хипотеза Х3. Између модела ефективности који деле заједничку вредносну димензију (контрола/флексибилност или интерно/екстерно) постоји директна позитивна веза док она не постоји између модела ефективности који ту заједничку вредност не деле.

Ради испитивања треће основне хипотезе, кандидаткиња је поставила одговарајуће подхипотезе које испитују међусобну повезаност модела ефективности према приступу конкурентских вредности. Резиме њихове провере за цели узорак, као и за подузорке настале увођењем модератора, врсте трансформационог процеса и фазе животног циклуса, приказан је у наредној табели.

Подхипотеза		Цели узорак	Производна предузећа	Услуга на предузећа	Предузећа у раним фазама животног циклуса	Предузећа у касним фазама животног циклуса
X3.1	Постоји директна позитивна веза између модела интерних процеса и модела	Да	Да	Да	Да	Да

	рационалног циља.					
X3.2	Постоји директна позитивна веза између модела људских односа и модела отвореног система.	Да	Да	Да	Да	Да
X3.3	Постоји директна позитивна веза између модела људских односа и модела интерних процеса.	Да	Да	Да	Да	Да
X3.4	Постоји директна позитивна веза између модела рационалног циља и модела отвореног система.	Да	Да	Да	Да	Да
X3.5	Не постоји директна позитивна веза између модела интерних процеса и модела отвореног система.	Не	Не	Не	Не	Не
X3.6	Не постоји директна позитивна веза између модела људских односа и модела рационалног циља.	Не	Не	Не	Не	Не

Напомена: Модел рационалног циља и модел отвореног система су сједињени у јединствен конструкт екстерни фокус код предузећа у касним фазама

На основу тестирања подхипотеза кандидаткиња је закључила да је трећа основна хипотеза делимично потврђена за цели узорак и за све подузорке.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација кандидаткиње Матее Златковић, поред увода и закључка, садржи два дела. Први део представља теоријско истраживање у оквиру кога су представљена постојећа теоријска сазнања о предмету истраживања, предложен концептуални модел истраживања и дефинисане хипотезе које се тестирају у емпиријском делу дисертације. Други део обухвата емпиријски део истраживања у коме је представљена методологија емпиријског истраживања, извршено тестирање концептуалног модела истраживања и постављених хипотеза те приказани и дискутовани добијени резултати.

У уводном делу дисертације (стр. 1-4) кандидаткиња је указала на актуелност и значај теме истраживања и дефинисала предмет и циљеве истраживања.

Први део који се односи на теоријско истраживање (стр. 5-128) обухвата прва четири поглавља дисертације.

Прво поглавље дисертације „Интелектуални капитал: порекло и еволуција“ (стр. 6-58) приказује ток развоја економије засноване на знању, тако што даје осврт на карактеристике традиционалне економије те услове који су довели до њене трансформације у економија знања. Представљене су истакнуте економске теорије предузећа, са поделом на интерни и екстерни приступ посматрању предузећа, које сугеришу постојање различитих извора успешности предузећа и његове конкурентске предности. У оквиру интерног приступа предузећу, посебна пажња је посвећена ресурсној теорији и теорији знања због њиховог доприноса теоријском елаборирању значајности интелектуалног капитала за конкурентску предност и пословну успешност предузећа у савременој економији знања. У наставку овог поглавља описан је настанак теорије интелектуалног капитала и представљени изабрани описи и објашњења интелектуалног капитала и његових димензија, наведене различите поделе те предложено иновирање његове конструкције увођењем додатне димензије – крауд капитала, те указано на значајност посматрања интеракције димензија интелектуалног капитала. С обзиром на карактеристике савременог пословног окружења, његову

променљивост и наглашене потребе континуираног прилагођавања, указано је на значајност посматрања и мерења интелектуалног капитала.

Друго поглавље дисертације „Ефективност предузећа: консензус без консензуса“ (стр.59-108) бави се организационом ефективношћу. Представљене су различите перспективе организационе ефективности те указано на разлике појмова ефикасности и ефективности који су често предмет неоправданог изједначавања у литератури и пракси. Разликовање појмова ефикасности и ефективности доприноси подизању свести о важности стремљења предузећа ка њиховом симултаном постизању, како би се обезбедио дугорочан опстанак на тржишту. У наставку је дат преглед приступа организационој ефективности који су категоризовани у две групе: традиционални и новији приступи, са посебним освртом на оквир конкурентских вредности и његов холистички приступ разумевању организационе ефективности. Напослетку је указано на постојање дивергентних истраживачких праваца који су се бавили питањима организационих перформанси и ефективности предузећа те значајношћу стварања кумулативне теорије која приближава ова два, наизглед различита, истраживачка концепта.

У трећем поглављу дисертације „Утицај интелектуалног капитала на ефективност предузећа“ (стр. 109-119) представљена су досадашња истраживања утицаја интелектуалног капитала, односно његових димензија, на успешност предузећа, посматрану кроз унапређење њихових перформанси и стварање вредности. То је искоришћено да би се утврдило постојање непокривених области и неодговорених питања у овим истраживањима, чиме је оправдано и мотивисано истраживање спроведено у овом раду, односно испитивање утицаја интелектуалног капитала на ефективност предузећа посматрану према приступу конкурентских вредности.

У четвртном поглављу првог дела дисертације „Резиме теоријског истраживања и хипотезе“ (стр. 120-128) приказан је резиме теоријског истраживања, постављене основне хипотезе и подхипотезе и дефинисан концептуални модел истраживања.

Други део (стр. 129-241) односи се на емпиријско истраживање и обухвата: пето, шесто и седмо поглавље дисертације.

Пето поглавље дисертације „Методологија емпиријског истраживања“ (стр. 130-144) приказује методологију емпиријског истраживања која обухвата дизајн истраживања, у оквиру кога је описана популација из које потиче узорак и планирана величина узорка те извори и техника прикупљања података. Приказани су исходи пилот истраживања који су довели до финализације самог упитника, чијом дистрибуцијом су добијени подаци који су даље обрађени применом модела структурних једначина. Укратко је објашњен метод обраде података – техника моделирања структурних једначина, са нагласком на примену метода парцијалних најмањих квадрата.

Шесто поглавље дисертације „Резултати емпиријског истраживања“ (стр. 145-208) доноси резултате емпиријског истраживања који обухватају поступак пречишћавања података, опис коначног узорка те резултате примене модела структурних једначина на целом узорку и подзуроцима, насталим увођењем модератора, врсте трансформационог процеса и фазе животног циклуса предузећа. Представљени су резултати испитивања интеракције димензија интелектуалног капитала и њеног последичног утицаја на ефективност предузећа у различитим доменима, и представљене извесне специфичности односа интелектуалног капитала и ефективности предузећа услед присуства модератора.

У седмом поглављу дисертације „Дискусија“ (стр. 209-241) приказана је дискусија добијених резултата, анализирано је тестирање хипотеза и вршено је поређење са резултатима сличних истраживања. Тако је обезбеђена могућност доношења закључака на основу тестирања постављених хипотеза, како на целом узорку тако и на подзорцима добијеним услед увођења модератора.

У последњем поглављу дисертације, у оквиру „Закључка“ (стр. 242-255), кандидаткиња је сумирала резултате теоријског и емпиријског истраживања и представила теоријске доприносе и импликације за научну заједницу, као и практичне доприносе и импликације за менаџере. Навела је и образложила ограничења истраживања и дала препоруке и смернице за будућа истраживања.

После закључних разматрања следи списак коришћене литературе (515 извора, стр. 256-277), а после њега прилози (стр. 278-378), биографија кандидаткиње и технички прилози (стр. 379-382), као што су: изјава о ауторству, изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и изјава о коришћењу.

5. Методе које су примењене у истраживању

У складу са дефинисаним предметом, циљевима истраживања и постављеним хипотезама, истраживање се састојало од теоријског и емпиријског дела. Преглед и анализа релевантне литературе представљали су окосницу теоријског дела докторске дисертације.

На основу теоријских сазнања и досадашњих емпиријских истраживања, интелектуални капитал и ефективност предузећа према приступу конкурентских вредности су рашчлањени на међусобно повезане елементе – односно на димензије и моделе који их чине, како би се спровела анализа појединачних димензија и модела и боље схватио однос који постоји на релацији појединих димензија интелектуалног капитала и модела организационе ефективности. На основу општег сазнања да неопипљива имовина (интелектуални капитал) има утицај на начин пословања и функционисања предузећа, анализиран је утицај сваке од димензија интелектуалног капитала на ефективност мерену појединим моделима ефективности према приступу конкурентских вредности. Објашњене су основне чињенице и тенденције, али и откривени нови обрасци понашања, што је омогућило постављање истраживачких хипотеза и детерминисање концептуалног модела истраживања.

У оквиру емпиријског дела истраживања, на основу анализе претходних истраживања, кандидаткиња се определила за квантитативни приступ истраживачком феномену и за спровођење истраживања изабрала метод анкетања.

Као основни истраживачки инструмент коришћен је анкетни упитник помоћу кога је вршено анкетање менаџера предузећа из изабраног узорка, ради истраживања утицаја интелектуалног капитала, састављеног од пет димензија: људског, релационог, структурног, обновљивог и крауд капитала, на ефективност предузећа према приступу конкурентских вредности, који обухвата: модел људских односа, модел интерних процеса, модел рационалног циља и модел отвореног система. Упитник се састојао од три целине. Прву целину чине питања опште природе и односе се на добијање информација о старости организације, припадности одређеној привредној делатности, карактеристикама трансформационог процеса, величини предузећа према различитим критеријумима, фази животног циклуса и сл. Следеће две целине представљају кључне делове упитника и обухватају питања везана за интелектуални капитал и организациону ефективност. Питања које се односе на димензије интелектуалног капитала су груписана за сваку димензију те постављена према следећем редоследу:

људски капитал, релациони капитал, структурни капитал, обновљиви капитал и крауд капитал. Питања која су коришћена као индикатори за мерење три димензије интелектуалног капитала: људски, релациони и структурни капитал, преузета су из оригиналног упитника коришћеног у многобројним студијама о интелектуалном капиталу. Део упитника који се односи на обновљиви капитал је настао комбинацијом индикатора (питања) коришћених у претходним емпиријским студијама, док је део упитника који се односи на крауд капитал састављен од индикатора (питања) конструисаних на основу теоријских студија и студија случајева о крауд капиталу. Питања која се односе на ефективност предузећа посматрану кроз приступ конкурентских вредности су груписана према моделима ефективности следећим редоследом: модел људских односа, модел интерних процеса, модел рационалног циља и модел отвореног система, за сваки по 4 питања. Ова питања су преузета из оригиналног упитника коришћеног са различитим варијацијама од стране више аутора у различитим истраживањима о организационој ефективности. Димензије интелектуалног капитала и ефективност предузећа према појединим моделима ефективности се мере помоћу седмостепене Ликертове скале, у опсегу од „уопште се не слажем“ до „у потпуности се слажем“. У истраживању се користе искључиво перцептивне мере за мерење истраживачких променљивих.

Како би се осигурао квалитет и успешност у спровођењу истраживања на узорку предузећа из Републике Српске, извршена је анализа упитника уз помоћ експерата из научне заједнице и његово предтестирање на малом броју предузећа. Након тога је добијена коначна верзија упитника која је дистрибуирана планираном броју предузећа у Републици Српској, путем линка у електронској форми, у форми ворд документа или у штампаном облику.

Циљну популацију овог истраживања представљале су организације учлањене у Привредну комору Републике Српске: привредна друштва, банке, осигуравајућа друштва и друге организације које обављају привредну делатност у Републици Српској. Број предузећа уведених у Привредни регистар Републике Српске на дан почетка истраживања износио је 3 838, тако да је тих 3 838 предузећа представљало циљну популацију из које је добијен узорак на коме је спроведено истраживање. Треба нагласити да, према другим изворима, попут извештаја Пореске управе Републике Српске, број предузећа у Републици Српској варира у односу на горе наведени број.

За најчешће примењивани ниво значајности од 5% и интервал поверења од 95%, с обзиром на величину циљне популације у овом истраживању, од 3 838 предузећа, репрезентативним узорком се сматрао узорак величине од 349 предузећа. Сходно томе, изабран је прост случајан узорак на коме је спроведено анкетирање, како би се прикупили неопходни подаци за анализу истраживачког проблема. Ради језгровите анализе резултата истраживања накнадно је извршена стратификација узорка према врсти трансформационог процеса и фази животног циклуса предузећа.

У периоду од краја фербуара до јула 2018. године, прикупљено је укупно 243 упитника тако да је стопа одговора износила приближно 69.62% и сматрала се задовољавајућом. Да би се добијени подаци могли користити за тестирање истраживачких хипотеза, било је неопходно проверити њихов квалитет и извршити одређена прилагођавања. Сви добијени упитници су прегледани ради идентификовања недостајућих података, односно идентификовања питања на која испитаник није дао одговор. Након искључивања упитника са недостајућим подацима, проверено је да ли постоје шаблонски обрасци одговарања и неконзистентност одговора, те присуство екстремних вредности података или стршећих података (енгл. outliers), уз помоћ програма *IBM SPSS* и опција *Explore*. Након искључивања одређеног броја испитаника из узорка по

различитим основама, добијен је коначан узорак од 224 испитаника, који је детаљно анализиран применом дескриптивне статистике.

Наредни корак у уређивању података подразумева замену недостајућих података у коначном узорку средњом вредношћу одговора осталих испитаника. Након пречишћавања података, извршена је њихова стандардизација помоћу *z*-трансформација у оквиру *SmartPLS* програма за спровођење *PLS-SEM* анализе.

За тестирање претпостављених односа у оквиру концептуалног модела истраживања, кандидаткиња је применила статистичко-економетријску технику моделирања структурних једначина према варијансном приступу - *PLS-SEM*, јер се помоћу ње могу тестирати и проверити претпостављени односи између латентних конструката - димензија интелектуалног капитала и модела организационе ефективности посматране према приступу конкурентских вредности, те помоћу индикатора мерити посматрани латентни конструкти.

Применом *PLS* алгоритма, вредновање истраживачког модела је вршено у две фазе које су подразумевале, као прво, оцењивање мерног модела а затим оцењивање структурног модела, уз уважавање смерница у литератури према којима су задовољавајуће и поуздано мерење (поузданост и валидност) неопходни предуслови за добар структурни модел. Током оцењивања мерних модела латентних конструката испитивана је поузданост мерних индикатора, те интерна конзистентност и конвергентна и дискриминантна валидност латентних конструката помоћу следећих показатеља: Кронбахов α (енгл. Cronbach's α), композитна поузданост (ρ_C), ρ_A , просечна екстрахована варијанса те приступ унакрсних тежинских коефицијената, Форнел-Ларкеров (енгл. Fornell-Larckers) критеријум и новији хетеротрат-монотрат приступ *HTMT*. Након вредновања мерних модела латентних конструката, мерених помоћу рефлективних индикатора, вршена је евалуација структурног модела која подразумева: присуство проблема колинеарности, *bootstrapping* процедуру, те утврђивање предиктивне релевантности структурног модела помоћу показатеља детерминације, *blindfolding* и *PLSPredict* процедура.

На основу свеобухватне критике статистичко-економетријских програма за *PLS-SEM* анализу, као и прегледа многих студија које примењују *PLS-SEM* приступ, кандидаткиња је у овом раду користила статистичко-економетријски програм *SmartPLS* верзија 3.2.8 (Ringle et al., 2005)

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Резултати спроведеног истраживања су делимично потврдили све три основне хипотезе, на основу детаљног разлагања и тестирања њихових подхипотеза, како за цели узорак предузећа из Републике Српске, тако и за подзорке настале услед увођења модератора, врсте трансформационог процеса и фазе животног циклуса. Кандидаткиња је закључила да планско и усмерено управљање интелектуалним капиталом у предузећима у Републици Српској, усмеравањем расположивих средстава предузећа на развој одређених димензија интелектуалног капитала, у зависности од фазе животног циклуса у којој се предузеће налази те карактеристика његовог трансформационог процеса, омогућава унапређење ефективности предузећа у доменима развоја људских ресурса, стабилности и контроле процеса и остваривања организационих циљева: продуктивности, ефикасности и профитабилности, те присвајања ресурса и раста предузећа.

Теоријски допринос спроведеног истраживања огледа се, прво, у систематизацији теоријских сазнања о постојећим концептима организационе ефективности, са посебним освртом на ефективност према приступу конкурентских вредности. Друго, теориски допринос се састоји и у систематизацији теоријских поставки и концепата интелектуалног капитала и његових димензија, са циљем уочавања односа интелектуалног капитала, односно његових димензија, са пословном успешношћу организације.

Кандидаткиња је дала допринос теорији интелектуалног капитала кроз предлог унапређења структуре интелектуалног капитала увођењем нове димензије – крауд капитала, за који је предложила и у емпиријском делу проверила мерну скалу. Такође је иновирала и проверила мерну скалу за мерење обновљивог капитала. Било би пожељно да се валидација ових мерних скала изврши у наредним истраживањима, како би се испитало да ли могу бити прихваћене у контексту других индустрија и земаља.

Трећи и најважнији теоријски допринос овог истраживања се огледа у успостављању модела утицаја унапређене конструкције интелектуалног капитала на ефективност предузећа посматрану кроз приступ конкурентских вредности, чиме се омогућава опсежније и холистичко разумевање како се постиже ефективност предузећа у различитим доменима и у којој мери, посматрано из угла деловања појединих димензија интелектуалног капитала. У будућим истраживањима се предложени модел може испитати у различитим контекстима и доградити увођењем нових димензија интелектуалног капитала, попут предузетничког капитала, капитала поверења и сл., у предложени модел односа.

Наредни допринос се огледа у увођењу модераторских ефеката у однос интелектуалног капитала и ефективности предузећа према приступу конкурентских вредности: врсте трансформационог процеса и фазе животног циклуса, чиме се даје дубљи увид у специфичности односа интелектуалног капитала и модела организационе ефективности. У наредним истраживањима се могу увести нови модератори, као што је величина предузећа, облик власништва, врста индустрије, и сл.

До тренутка настанка ове дисертације, према сазнању кандидаткиње, нису постојала истраживања у посматраном контексту применом варијансног приступа моделирању структурних једначина (*PLS-SEM*) нити применом перцептивних мера.

На основу прегледа релевантне литературе кандидаткиња је утврдила да је већина истраживања о интелектуалном капиталу спроведена у развијеним земљама, док је незнатан број истраживања спроведен на територији транзиционих земаља, те да истраживања у овим окружењима, попут истраживања на подручју Републике Српске, могу допринети развоју постојећих теорија интелектуалног капитала и њиховом унапређењу.

Што се тиче практичних доприноса, резултати истраживања су указали менаџменту предузећа у Републици Српској на значај интелектуалног капитала, односно неописљивих ресурса, за одрживу пословну успешност предузећа и дали им основу за реално просуђивање и ефикасно и ефективно управљање организационим ресурсима ради повећања ефективности у жељеном домену.

Указано је на значај разумевања и мерења димензија интелектуалног капитала, као и на најважније индикаторе сваке од њих, како би се омогућило улагање у њихово унапређење. Са становишта јачине утицаја појединих димензија интелектуалног капитала на ефективност предузећа према приступу конкурентских вредности, омогућен је увид у поредак њихове значајности за сваки од модела ефективности, што

има значај за менаџере предузећа у Републици Српској који се суочавају са многобројним ограничењима при алокацији расположивих средстава и немогућности њиховог усмеравања на развој свих димензија интелектуалног капитала. На тај начин је омогућено сврсисходно и ефективно управљање интелектуалним капиталом, усмеравањем пажње на кључне активности које доносе вредност.

Кандидаткиња је показала да људски капитал представља извор интелектуалног капитала и да се улагање ресурса у развој знања и вештина запослених позитивно одражава на све остале аспекте интелектуалног капитала предузећа, а тиме и на побољшање организационе ефективности, без обзира који скуп критеријума ефективности користили. Указано је и на значај свих осталих димензија интелектуалног капитала као и њиховог синергетског деловања. Практични допринос дисертације се огледа и у указивању на специфичности интеракције димензија интелектуалног капитала као и утицаја димензија интелектуалног капитала на ефективност предузећа посматрану кроз приступ конкурентских вредности у производним и услужним предузећима, као и у појединим фазама животног циклуса предузећа.

Разумевање стратегијског значаја интелектуалног капитала даје основу владајућим структурама и финансијским институцијама да пружи финансијску подршку расту и развоју индустрија које се заснивају на знању и ресурсима знања.

6. Закључак

Након детаљног увида у завршену докторску дисертацију кандидаткиње **Матее Златковић**, под називом „**Утицај интелектуалног капитала на ефективност предузећа**“, Комисија констатује да је кандидаткиња успешно обрадила одобрену тему докторске дисертације, користећи релевантну научну методологију, као и обимну литературу.

Докторска дисертација је урађена у складу са пријавом коју су одобрили Наставно-научно веће Економског факултета Универзитета у Београду и Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду, како у погледу предмета, циља и предложених метода истраживања, тако и у погледу планираног садржаја дисертације.

Комисија констатује да је остварен циљ истраживања и да је докторска дисертација резултат оригиналног и самосталног научног рада кандидаткиње. По обиму и дубини анализе, начину излагања и добијеним резултатима, ова докторска дисертација представља вредно научно дело из проблематике којом се бави.

На основу свега претходно изложеног, имајућу у виду значај, квалитет, резултате истраживања и научни допринос докторске дисертације кандидаткиње **Матее Златковић**, под називом „**Утицај интелектуалног капитала на ефективност предузећа**“, Комисија предлаже Наставно-научном већу Економског факултета Универзитета у Београду да прихвати ову докторску дисертацију и одобри њену јавну одбрану.

У Београду, 12.07.2019. године

Чланови Комисије:

Др Небојша Јанићијевић, редовни професор

Др Биљана Богићевић Миликић, редовни професор

Др Ана Алексић Мирић, ванредни професор

Др Владимир Васић, доцент

Др Здравко Тодоровић, редовни професор
